

Πρόλογος

Οι προσεγγίσεις που επιχειρούμε στον τόμο αυτό, δεν αποτελούν εξαντλητική χαρτογράφηση του φιλοσοφικού μοντερνισμού των δυο τελευταίων αιώνων. Επιτρέπουν, όμως, στον αναγνώστη να παρακολουθήσει τους μετασχηματισμούς που συντελέστηκαν στα πεδία της μεταφυσικής, της επιστημολογίας, της οντολογίας, της κοινωνικής θεωρίας, με την κριτική θεμελίωσή τους που έδωσε ώθηση στα εγχειρήματα αυτοαναγνώρισης της θεωρητικής και επιστημονικής σκέψης.

Τη δυνατότητα της αυτοαναγνώρισής της, η σύγχρονη θεωρητική και επιστημονική σκέψη την αντλεί από μίαν επιστημολογία ικανή να κρίνει τις αρχές που δεσμεύουν τις εξειδικευμένες επιστημονικές πρακτικές και να θέσει το ζήτημα της ενοποίησης τους στη βάση κριτηρίων ουσιαστικής κι όχι απλώς τυπικής εγκυρότητας. Ο Hegel χαρακτήρισε τη σκέψη που αναλαμβάνει να φέρει σε πέρας τη διαδικασία της αυτοαναγνώρισής της ως άπειρη σκέψη. Μια επιστημολογία που αντιμετωπίζει την επιστημονική λογική ως σύστημα κατηγοριών κατάλληλων να υπερβούν τον αναγωγισμό και τη μονομέρεια, είναι κι αυτή άπειρη, ικανή να συμβάλει στην επανεξέταση της λογικής με την οποία κινείται η τεχνοεπιστήμη μέσα στο διεθνοποιημένο σύστημα αγοράς και ανάπτυξης.

Μια τέτοια ριζική ανανέωση είναι αδύνατη χωρίς τη σύνδεση της επιστήμης με τη φιλοσοφία, απ' όπου ο θετικισμός, βίαια, την απέκοψε, έχοντας ταυτίσει, αυθαίρετα, τη στοχαστική σκέψη με τους τρόπους και τις συνήθειες της δογματικής μεταφυσικής. Κύριο μέλημα μιας σκεπτόμενης επιστήμης που διερευνά το όντως πραγματικό, μ' άλλα λόγια, το *factum* και το *facere* και όχι το ισχύον ως πραγματικό, είναι η αναζήτηση της αλήθειας.

Η αναζήτηση της αλήθειας και η νοηματοδότηση της πραγματικότητας που συνεπάγεται, αποφασίζουν για το ισχύον, το δυνατόν και το δέον, και όχι η επιδίωξη της βεβαιότητας που νομιμοποιεί τον ανεξέλεγκτο (σε συνθήκες, δηλαδή ακατανόησας) έλεγχο. Την αλήθεια και το νόημά της, το οποίο έχει την έρεισή του σε μια πραγματικότητα που αντιστέκεται στον βίαιο εξορθολογισμό, μόνον η φιλοσοφία μπορεί να συλλάβει, να διαυγάσει και να θέσει υπό συζήτηση.

Αυτό που μας μαθαίνει η φιλοσοφία είναι ότι ο έλεγχος –μεταξύ όλων των άλλων και ο έλεγχος της γνώσης– δεν νομιμοποιείται εκτός του πεδίου διαύγασης που συστήνει η κριτική σκέψη. Αυτή αναλαμβάνει, τώρα, υπό την πίεση των καιρών, να διαυγάσει τη σχέση συνειδητού-ασυνειδήτου που φορτίζει την πολυσχιδή σχέση μας με τον κόσμο. Χωρίς τη διαύγαση της σχέσης συνειδητού-ασυνειδήτου, η επιστημολογική ανάλυση των διασυνδέσεων μεταξύ διαφορετικών και σημασιακών προσεγγίσεων, όχι μόνο στο πεδίο των επιστημών, αλλά και στο πεδίο της φιλοσοφικής προβληματικής, θα ήταν σχηματική κι άκριτη, στο εξής.

Θα χρειαστεί, έτσι, για αρκετά χρόνια ακόμη, η φιλοσοφία, κωφεύοντας στο μεταμοντέρνο πνεύμα παραίτησης, να διανύσει ξανά και ξανά μιαν απόσταση που θεωρητικοί ή λάτρεις του φιλοσοφείν, έχουν διανύσει για λογαριασμό μας, στο πλαίσιο του σύγχρονου φιλοσοφικού μοντερνισμού, με την προοπτική της ανάπτυξης και της καλλιέργειας μιας απροκατάληπτης, συνεκτικής και συνεχώς διευρυνόμενης σκέψης.

Ο παρών τόμος δεν αφιερώνει ειδικές προσεγγίσεις στα κείμενα των Nietzsche, Horkheimer, Marcuse, Bataille, Deleuze και άλλων νεωτεριστών φιλοσόφων της εποχής μας. Αντ' αυτού, συζητά τις αποκλίσεις που αποπειράθηκε η μεταμοντέρνα σκέψη υποκαθιστώντας τις επιστημολογικές έρευνες με αισθητικές θεωρήσεις. Σκοπός μας είναι να κατανοήσουμε πώς και γιατί από την αναζήτηση της ενότητας –που συστήνει τη βασική θεματική του σύγχρονου φιλοσοφικού μοντερνισμού– οδηγηθήκαμε σ' ένα πνεύμα αποσπασματικότητας, με αποτέλεσμα το ελάχιστο και η μικρολογία, αντίστοιχα, να αναχθούν σε γνώμονα και τρόπο ζωής. Η κριτική σκέψη δεν μπορεί να αποποιηθεί τον ανενεργό ρόλο που της επιφυλάσσουν οι μεταμοντέρνοι διανοητές, αν δεν αποδουθεί σε μια τέτοια ριζική κατανόηση.

Στον τόμο αυτό, παρακολουθούμε την ανάπτυξη του φιλοσοφικού μοντερνισμού εκ των έσω. Για να μη δημιουργηθεί η εντύπωση ότι αποκόβουμε τη σκέψη από τα ιστορικά της συμφραζόμενα, θυμίζω, εδώ, ότι η φιλοσοφία εξετάζει ζητήματα ιστορικοκοινωνικής θέσμησης και νομιμότητας προκειμένου να ξαναθέσει ερωτήματα εκεί όπου οι απαντήσεις που ήδη δόθηκαν στα κρίσιμα αυτά ζητήματα κρίνονται αδιέξοδες ή αλόγιστες.

Στον αναγνώστη που επιχειρεί να κατανοήσει τη λειτουργία και τη σημασία της σκέψης αποκλειστικά και μόνο μέσα από τις έρευνες της σύγχρονης νευροεπιστήμης, θυμίζουμε ότι οι φιλόσοφοι ενδιαφέρονται να δώσουν μια πλήρη εικόνα όχι του εγκεφάλου ή του νευρικού συστήματος όσο του τι κάνει και τι μπορεί να κάνει η σκέψη, στο πλαίσιο του πολιτισμού και της ιστορίας. Αυτό αποτυπώνουν τα κείμενα που εξετάζει η παρούσα μελέτη. Όπως, εύστοχα, επισημαίνει η Suzan Buck-Morss, ακόμη και για τη σύγχρονη νευροεπιστήμη, ο ανθρώπινος εγκέφαλος είναι μέρος ενός συστήματος που περιλαμβάνει τον άνθρωπο και το πολιτισμικά ιδιαίτερο και ιστορικά μεταβατικό περιβάλλον του.

Σε εκείνον, πάλι τον αναγνώστη που ίσως εκπλαγεί, δυσάρεστα, με την τα-

κτική της επίμονης και συστηματικής αναφοράς στα φιλοσοφικά κείμενα, οφείλω επίσης μιαν εξήγηση: μου την επέβαλε η πεποίθηση ότι σε καιρούς που ανέχονται τη σιωπηρή ιδιοποίηση της ξένης σοφίας, χρέος του μελετητή, ακόμη και με τον κίνδυνο να φανεί στείρος ο ίδιος, είναι να θυμίσει ότι η φιλοσοφική συγγραφή είναι διάλογος με υπαρκτά πρόσωπα. Τέλος, όσον αφορά την αντικειμενική δυσκολία να παραπέμψω, σε κάθε περίπτωση, στις πρώτες εκδόσεις των κειμένων, ας αναλογισθεί την αδήριτη ανάγκη για φιλοσοφικό διάλογο, τώρα που ρητορικοί μονόλογοι υποκατέστησαν τη σιωπή.

Οξφόρδη 1996

Στη δεκαετία που μεσολάβησε από την πρώτη έκδοση αυτής της μελέτης, η ανάγκη μιας φιλοσοφικής στροφής που να αντιστέκεται στο παγκοσμιοποιημένο τρίπτυχο *ισχύς-θέαμα-κατανάλωση*, αν και αθέατη από τη συνεχή υπονόμηση της κριτικής, συνεχώς μεγαλώνει. Η μελέτη αυτή συζητά εκείνες τις συνθέσεις (υπερβάσεις και παρεγκλίσεις) που δρομολόγησε η φιλοσοφική κριτική των δύο τελευταίων αιώνων, αναδεικνύοντας νέες αξιολογήσεις, έννοιες και σημασίες που αν τις αξιοποιούσαμε, θα μας έφεραν πιο κοντά σε έναν κόσμο *αμοιβαίας αναγνώρισης-εννόησης-δημιουργίας*.

Καταστέλλοντας την κριτική δύναμή της, η πάνοπλη εποχή μας συνεχώς παροπλίζεται. Καθώς ο κλοιός ολοένα στενεύει, επείγει να ξαναθυμηθούμε ότι το κρίνειν, με βάση το θεωρείν που διασφαλίζει τη γνώση και το ποιείν που αναθερμαίνει το ελεύθερο φρόνημα, είναι το μοναδικό στήριγμά μας για τη λύση των αδιεξόδων που επισωρεύει το παγκόσμιο σύστημα και για την επιδίωξη μιας ευτυχίας με νόημα.

Στην παρούσα έκδοση, έκανα προσθήκες, επαναδιατυπώσεις και αποσαφηνίσεις σε πολλά σημεία της πρώτης έκδοσης (1996) και κυρίως, στα κεφάλαια του δεύτερου και τρίτου μέρους. Αυτή η επιπλέον προσπάθεια έγινε με τη σκέψη ότι σε μια χώρα τόσο αποξενωμένη από τη φιλοσοφία, ο έλληνας αναγνώστης χρειάζεται με κάθε τρόπο να ενδιαφερθεί και να ενισχύσει τη φιλοσοφική του παιδεία.

Εξάλλου, τα δέκα χρόνια που χωρίζουν την πρώτη από την παρούσα έκδοση ενίσχυσαν την πεποίθηση ότι η ενοποίηση της κατακερματισμένης σκέψης –έργο όσων αγωνίζονται να διατηρήσουν άσβεστη την ικανότητα για νέες συνθέσεις– παραμένει βασικό διακύβευμα, στο άνοιγμα του 21ου αιώνα. Ίσως το βασικότερο.

Θεσσαλονίκη 2007